

RIKSBANKENS KRIS

DEN 27 november inlämnade riksbanksfullmäktiges ordförande, envoyén Dag Hammarskjöld sin ansökan till regeringen om befrielse från uppdraget som fullmäktiges ordförande. Som skäl för detta steg åberopades i en utförlig motivering den stora arbetsbördan som vice ordförande i den europeiska samarbetsorganisationens i Paris exekutivkommitté — ett uppdrag som under ett års tid icke utgjort hinder för ordförandeskapet i riksbanken. Hr Hammarskjöld, som spelat en stor roll i samband med kronkursens höjning i juli 1946, synes ha blivit alltmer reserverad mot den politik, som bär hr Wigforss' signatur. Det är känt, att han som förutsättning för kronapprecieringen satte en löne- och prisstabilisering redan sommaren 1946, att han åtminstone delvis var motståndare till hr Wigforss' skattereform 1947 och begärde, att kvarlåtenskapsskatten icke skulle införas, samt att han är anhängare av en rörlig räntepolitik med en räntehöjning i nuvarande läge. Till hans efterträdare har regeringen utnämnt landshövding Conrad Jonsson i Västerås, som tidigare varit fullmäktig.

Den 4 december inlämnade även riksbankschefen Ivar Rooth, som varit chef för banken i över 19 år — sedan år 1929 — sin avskedsansökan. Även han lämnade en utförlig motivering för sitt steg. Tidsintervallen av en vecka mellan ordförandens och chefens avgång kan inte dölja sambandet mellan de båda avskeden eller karaktären av kris inom riksbanken. Riksbankschefens avgång bottnar i en djupgående motsättning av principiell natur mellan den politik, som hr Wigforss för, och den som hr Rooth skulle önska bliva förd.

Den akuta anledningen till det uppseendeväckande steget var ett av fullmäktigemajoriteten den 11 november fattat beslut om höjning av kurserna på vissa obligationer, d. v. s. en räntesänkning. Verkställigheten av detta beslut, vilket fattats mot hr Rooths bestämda protest och tillkännagivande om hans avsikt att avgå, så snart kurserna höjdes, uppsköts emellertid på obestämd tid. Det är lätt att inse, att hr Rooths ställning i banken måste bli outhärdlig, på detta sätt ställd som han var under ett Damoklessvärd.

Anledningen till beslutet får tydligen sökas i en avsikt att återföra ränteläget till 3-procentsnivån. Sedan detta skett och därmed penningmarknadens krav på höjd ränta förklarats avförd från dagordningen, räknade man tydligen med att med större utsikt till framgång ingå i de av finansministern önskade s. k. förhandlingarna med olika penninginstitut för att genomföra en kreditreglering. Denne hoppas tydligen, att de för den statsreglerade byggnadsverksamheten erforderliga krediterna skulle kunna anskaffas, utan att sparandet behöver uppmuntras genom höjning av inlåningsräntan, om den uteslutande dispositionsrätten till sparinstitutens inlåningsökningar och försäkringstagarnas premieinbetalningar kunde erhållas.

Hr Rooth hänvisade till riksbankens faktiska obligationsköp om 958 milj. kr. 1947 och 558 milj. kr. under de första elva månaderna 1948 som bevis för sparandets otillräcklighet och hävdade, att obligationsköpen icke skulle kunna bringas att upphöra med mindre kurserna sänktes och räntan höjdes. Det borde enligt hans mening vara en förutsättning för att begära penninginstitutens medverkan, att man hade utsikt att nå framgång, d. v. s. få slut på de inflationsdrivande obligationsköpen och vinna garantier för ett bevarat penningvärde. För alla penninginstitut, som anförtros förvaltningen av allmänhetens medel, måste det vara en central fråga ur såväl moralisk som ren självbevarelsesynpunkt att icke ingå i engagemang, som kan äventyra de dem anförtrodda medlen eller sakinnehållet av desamma. Hr Rooth har icke trots sina egna reservationer förmått hindra förlusten av riksbankens verkliga tillgångar, men han har vägrat att medverka till att andra institut skola dragas in i dess olyckor.

Den nu aktualiserade schismen är emellertid av äldre datum. Hr Rooth hänför den till hösten 1946 och den då vidtagna utvidgningen av bankernas utlåningsmöjligheter, som han själv motsatte sig. Det då av honom uttalade behovet av en kreditåtstramning var emellertid en konsekvens av beslutet om kronkursens höjning. Allt mer framstår i de senaste årens händelseutveckling det sistnämnda som skiljepunkten. Blott fjorton dagar tidigare hade nämligen dåvarande statsministern i ett tal i Halmstad spelat upp melodien för den socialdemokratiska valkampanjen 1946 och anvisat en fortsatt inflation under lönehöjningarnas täckmantel som regeringens väg. Höjningen av kronans yttre värde var ett steg stick i stäv mot statsministerns deklaration för en sänkning av dess inre. Det har vid olika tillfällen framhållits, att regeringen

inte kan föra en ekonomisk politik och riksbanken en annan, och resultatet bli gynnsamt. Sanningen härav kan inte bestridas, men i allmänhet har man dragit den alldeles felaktiga slutsatsen, att regeringens skulle råda. Detta är den totalitära uppfattningen. Lagen står dock över regeringen, och grundlagen föreskriver, att det är riksbankens mening, som skall råda i denna speciella fråga om penningvärdet. Hr Rooth har med all rätt tolkat sina skyldigheter i enlighet med lagens mening och anda. Såsom fullmäktig i riksbanken kan han ej, i och för sin befattning, emottaga befallningar utan av riksdagen allena, står det i § 111 regeringsformen, och riksdagen *har* konfirmerat beslutet om kronkursens höjning. Den är då också skyldig att taga konsekvenserna för riksbankens del och därmed får regeringen nöja sig.

Först i september 1947 föreslog hr Rooth, att riksbanken skulle upphöra med sina obligationsköp, d. v. s. höja räntan. Två frågor inställa sig osökt vid detta tillkännagivande. Varför dröjde hr Rooth i nästan ett helt år med att yrka på en åtgärd, som borde ha vidtagits senast vid årsskiftet 1946/47? Krav på räntehöjning framfördes då också i riksdagen från auktoritativt högerhåll. Vilka voro omständigheterna kring hr Myrdals famösa framförande av importregleringstanken inför Nationalekonomiska föreningen i december 1946?

Förklaringen till första frågan *kan* vara den ändrade inställning till guldet som bas för vårt inhemska penningväsende, som vissa teoretiskt inriktade kretsar hyste och som möjligen även påverkat hr Rooth därhän, att han funnit tidpunkten inne för en ändrad räntepolitik, först när guldet försvunnit. I september 1947 återstodo endast 330 milj. kr. Obligationsköpen hade då pågått i nästan ett år. Något försvar av guldkassan från riksbankens sida har aldrig ens ifrågasatts, och i detta hänseende bär även det privata bankväsendet sin dryga del av ansvaret genom att icke ha yrkat därpå.

Svaret på den andra frågan kan väl icke erhållas förr än någon av de initierade i regeringen skrivit sina memoarer, men frågan *kan* ställas, om hr Myrdal skickades fram för att känna opinionen på pulsen, och när utslaget blev så kraftigt ogynnsamt som det blev, han helt enkelt offrades. Den osympatiska och som det sedermera visade sig i praktiken ineffektiva metoden för försvaret av guldkassan — importregleringen — infördes sedan efter några månader under intryck av de katastrofala guldförlusterna. Det är naturligtvis därmed inte sagt, att en räntehöjning i och för

sig förmått helt hindra guldutflödet men det börjar allt mer stå klart, att man inte kan klara sig utan de penningpolitiska vapnen, som dock äga en högst påtaglig skärpa.

Den ändrade uppfattningen om guldets roll i penningväsendet har haft till konsekvens, att det inhemska sedelomloppet mycket snart kom att sakna icke blott en reell och substantiell täckning i samma mån som guldet försvann utan även en automatisk bindning. Ställd inför detta dilemma har hr Rooth fallit tillbaka på regeln om en högsta gräns uppåt för sedelutgivningen. De tidigare bestämmelserna kände icke någon sådan, blott riksbanken såg till att skaffa sig tillräckligt med nytt guld. Det är emellertid hans förtjänst, att det överhuvud taget finns någon som helst övre gräns för sedelutgivningen, vilket bl. a. den nye riksbankschefen funnit överflödigt. I praktiken torde väl lagbestämmelsen om ett till en viss summa maximerat sedelomlopp komma att visa sig vara ett bräckligt skydd mot en fortsatt förstöring av penningväsendet.

Hr Rooths avgång har aktualiserat frågan om riksbankens ställning. Författningen har sökt skapa garantier för en fri och oberoende sådan särskilt mot obehörigt inflytande från regeringens sida. Vad som har hänt, är emellertid, att denna med stöd av sin parlamentariska majoritet i riksdag såväl som i fullmäktige ingripit i riksbankens självklara rätt att bestämma diskontots höjd på den ansvarige chefens förslag. Formellt sätt äro fullmäktigeledamöterna obundna men i praktiken är detta icke fallet. Tydligast framkommer detta i regeringssidans presskommentarer till riksbankskrisen, där underkastelse under regeringens i valrörelsen tillkännagivna mening bestämt hävdas. Skulle en sådan uppfattning godtagas på borgerligt håll, blir konsekvensen av en borgerlig valseger, att en av en sådan regerings första åtgärder vid makten måste bli att tillförsäkra sig greppet om bankofullmäktige för att därmed få kontrollen över pengarna. Fördelarna därav äro betydande, ty även om en regering inte i längden kan undvika att t. ex. föreslå nya och impopulära skatter, är tidpunkten härför ingalunda ligkiltig, i synnerhet om ett riksdagsmannaval är omedelbart förestående. Ur demokratiens och dess partiens synpunkt skulle detta vara att starkt beklaga, ty pengarna och penningvärdet få icke bli en lekboll i partipolitikens tjänst. Hr Rooth har velat med skärpa understryka denna sanning. Från olika håll har därför den tanken kommit fram att vid sidan av kungamakten och riksdagens representanter i bankofullmäktige skulle pla-

ceras representanter för olika intressen, som äro särskilt starkt berörda av penningvärdet, t. ex. sparare, försäkringstagare och konsumenter. En sådan reform skulle onekligen innebära ett steg i riktning mot en ökad grad av korporativism inom vårt samhälle. Emellertid är frågan om pengarnas vård en livsfråga för demokratin och så viktig, att den förtjänar en ingående prövning.

Hr Rooth har varit riksbankens chef i nära 20 år och under denna tid stått på en av landets viktigaste poster under tre allvarliga kriser, den svåra depressionen i början av 30-talet, då guldmyntfoten övergavs, krigsåren med dessas allvarliga inflationsproblem, som dock bemästrades förhållandevis väl, och nu den senaste tidens valutakris. I sin avskedsskrivelse framhåller han att han icke kan medverka till åtgärder, »vilka medföra menliga konsekvenser för bl. a. det obligationssystem, som uppbyggt till gagn för staten, kommuner och enskild verksamhet». Härigenom skulle en av de framgångar, som nåddes under krigsåren, delvis omintetgöras. Att medverka därtill måste bli för mycket. För riksbanken är hans avgång en svår förlust, ty genom sina goda utländska förbindelser och sin rika erfarenhet skulle han ännu kunnat göra sitt land stora tjänster vid de uppgörelser med främmande makter och intressen, som i nuvarande läge äro viktigare än någonsin. Det är att hoppas, att han skall fortsätta att tjäna sitt land i enlighet med sin övertygelse.

Till ny chef för riksbanken valdes chefen för utrikesdepartementets handelsavdelning, envoyén Klas Böök, som tidigare varit vice riksbankschef. Hr Böök, som var en av förhandlarna om kreditavtalet med Sovjetunionen, förmodas vara anhängare av den lågräntepolitik, som hr Wigforss företräder. Det återstår att se, om han även i andra frågor kommer att finna sig i att gå i regeringens ledband, eller om han kommer att söka hävda en självständig mening i avsikt att vårda penning- och kreditväsendet. Högern uttryckte allvarliga farhågor inför hans val, därför att detta framdrivits av regeringen i stället för att vara ett uttryck för en samlad opinion hos riksbankens uppdragsgivare, riksdagen, och lät dessa farhågor komma till synes genom att avlämna blanka röstsedlar i riksdagen vid hans val till fullmäktig, liksom i en av partiledaren utfärdad kommuniké mot fortsättande av den nuvarande räntepolitiken.